

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Sociální moudrost Starého zákona

Karla Kunecká

Katedra pastorační a sociální práce

Vedoucí práce: Dr. Ing. Ladislav Heryán, Th.D.

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Pastorační a sociální práce (B 7508)

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Sociální moudrost Starého zákona napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 27.11.2019

Karla Kunecká

Anotace

Bakalářská práce se zabývá texty Starého zákona křesťanské Bible. Jsou vyhledávány takové části Bible, které se tématicky vážou k sociálním otázkám tehdejší společnosti, tu buď komentují nebo se zabývají konkrétními řešeními k dané problematice. Ve Starozákonní látce se v této otázce nejčastěji setkáváme s příkázáními, zákony a kritikami společnosti. Ty nalézáme v Pěti knihách Mojžíšových, Prorockých knihách, Žalmech a mudroslovné literatuře. Pro práci s textem, jejíž apelení teologický, slouží vysvětlivky některých výrazů, které se v Bibli vyskytují. Nejedná se o pojmy neznámé, avšak jejich význam pro starozákonní společnost byl v některých ohledech odlišný, než pro člověka současnosti.

Neopomenutelnou skutečností je vazba Izraelského společnosti na události vyjití z Egypta, k níž se váže dar Desatera, které je výchozí pramenem pro další nařízení a zákony. Rovněž zkušenost exilu se promítá do mnoha nařízení a postojů.

Práce podává stručný přehled dějinných událostí Izraelitů, které měly vliv na starozákonní etiku. Součástí studie je rovněž krátký přehled o sociální a pastorační práci současné doby a jejich východiscích. To vše má sloužit k vytvoření potenciálního pracovního materiálu pastoračního pracovníka.

Klíčová slova

Starý zákon, Pět knih Mojžíšových, prorocké knihy, žalmy, sociální práce, pastorační práce

Summary

The thesis entitled „ Social rules derived from wisdom of the Old Testament“ is based on work with the texts of the Old Testament of the Christian Bible. Selected texts present in the work are related to social issues. The aim is to find the substance of the ancient Israelian society wisdom, which is based on the Exodus and exile experience. Thesis deals with Pentateuch, prophets books, psalms and wisdom literature. Social issues and concrete social schemes are mediated by the rules, commandments or social criticism. In the work we may find Biblical dictionary interpretation of selected words, which are found in the Old Testament literature. Their specific meanings are an integral part of understanding of the Old Testament substance, especially in the context of the referenced literature. Following chapter „ Social work and pastoral care“ unlocks the second part, with an intention to supply theoretical background to the complete conception of the social work and care in the context of the Bible. In this meaning the thesis tries to express basic theoretical approaches needed for pastoral work practice.

Keywords

The Old Testament, Pentateuch, Prophetic books, Psalms,
social work, pastoral care

Poděkování

Velice děkuji panu Ladislavu Heryánovi za kritické vedení práce a pří-
nosné komentáře, které mi pomohly při orientaci ve zvolené látce.

Dále děkuji strejdovi Jířovi.

Obsah

Úvod.....	1
1. Starý zákon v křesťanské tradici.....	4
1.1 Starý zákon v křesťanské a židovské tradici.....	4
1.2 Historické pozadí vzniku Starého zákona	6
1.3 Schéma vzniku Starého zákona	9
2. Sociální práce a étos Starého zákona.....	11
2.1. Východiska sociální a pastorační práce	11
2.2 Sociální etika ve Starém zákoně	18
2.3 Specifické pojmy textů Starého zákona.....	21
2.4 Společenské subjekty péče o chudé.....	24
3. Texty Starého zákona a sociální témata.....	28
3.1. Pracovní texty a sociální témata.....	28
4. Sociální témata ve Starém zákoně.....	31
4.1 Staří lidé.....	31
4.2 Chudí lidé.....	33
4.3 Sirotci a vdovy.....	35
4.4 Cizinci.....	39
4.6 Kritika prorockých knih.....	48
5. Závěr.....	55
Seznam literatury.....	57
Přílohy.....	59

Úvod

Základem pro moji bakalářskou práci je látka Starého zákona křesťanské Bible. Název zní Sociální moudrost Starého zákona, logicky jsem se tedy soustředila na výběr takových textů, které by korespondovaly s oborem sociální práce. Orientovala jsem se tedy na části textu, které se vyjadřují k otázce péče a ochrany potřebných. V diskurzu sociálních pracovníků bychom hovořili o klientovi, který se ocitnul v sociální situaci. V jazyce Bible se v tomto smyslu setkáváme s pojmem bližní, sirotek, vdova, chudý. Součástí práce je stručný nástin vzniku Bible a dějiny Izraelského lidu, které bylo třeba pro pochopení souvislostí rovněž studovat.

Zkušenost Izraelitů, o které se v Bibli dočítáme, vyvedení z Egypta, putování a hledání zaslíbené země, k němuž se váže požehnání Bohem a dar zaslíbené země právě od Boha. Zkušenost Babylonského exilu a návratu do země. Budování chrámu, místa určeného k náboženským rituálům a modlitbě, mělo pro společnost, která byla původně putujícími

nomády velký význam, o to větší pak mělo jeho opětovné budování při návratu do země. Tyto a další souvislosti stojí za původem sociálního étosu starozákonních předpisů.

V práci bylo tedy nutné brát v ohledu historické souvislosti, a s nimi také původ textů, ve kterých se odráželo jejich poslání, teologie a forma, tedy jejich historický kontext. Bylo třeba si uvědomit, že znění textů a verze, kterou známe dnes, je ovlivněna ústní tradicí, na niž navazovala tradice písemná. A také to, že tyto dvě tradice existovaly vedle sebe.

V práci se zabývám výkladem některých biblických slov, jejichž význam se od naší tradice liší nebo je vícečetný. Vzhledem k tomu, že práce není teologická a neovládám žádný z jazyků, které patří do základní výbavy oboru teologie, vybrané termíny uvádím pouze v českém jazyce.

Cílem mého snažení bylo hlouběji poznat literaturu Starého zákona.

A jak už jsem uvedla na začátku, najít témata, která by byla inspirativní pro profesi sociálního pracovníka. To vše pak uspořádat do základního přehledu, který by umožnil lépe pochopit sociální étos Starozákonní

společnosti a vytvořit si představu na jakých základech tato společnost fungovala.

1. Starý zákon v křesťanské tradici

1.1 Starý zákon v křesťanské a židovské tradici

V křesťanské tradici je Bible označována jako Písmo Starého a Nového zákona.¹ Dalším termínem ve zmíněné tradici je První kniha smlouvy a Druhá kniha smlouvy. Důraz na označení základního dokumentu křesťanské církve bývá kladen z důvodu jeho odlišení od svatých spisů judaismu a slouží k vymezení vztahu těchto dvou částí Bible v rámci křesťanské víry. Má úlohu vyjasnit vztah Nového zákona k Židovské Bibli.

Židovská Bible se od křesťanské liší obsahem a řazením jednotlivých knih, s tím neoddělitelně souvisí odlišné čtení textů, jejich rozumění, celková koncepce. V židovství je Písmo svaté nazýváno např.

Židovské Písmo svaté, Bible Izraele anebo TeNaK.

¹ DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter, Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona, Vyšehrad, Praha 2007, str. 19

T značí Tóru (učení), N část zvanou Neviím (proroci), K je pro Ketuvím (spisy).²

V samotné Bibli nacházíme vlastní označení například v knize Genesis, Gn 5,1 „Kniha rodopisů“ nebo v knize Exodus, Ex 24,7 „Kniha smlouvy“. Označení „Starý zákon“ je termínem, který se v Bibli nevyskytuje.

V biblické hermeneutice tento termín představuje několik problémů.

Se slovem „starý“ je často spojován význam „zastaralý“.

Výraz „zákon“, který vzešel z řeckého „sijafik“ latinského testamentum významově neodpovídají termínu „smlouva“.

Problematika označení Písma svatého v oblasti biblické hermeneutiky je rozsáhlá a vzhledem k této šíři se jí zabývám pouze okrajově.

V křesťanské tradici hraje roli v označení Starý a Nový zákon její nábožensko-dějinný základ³. Tedy náboženský a teologický vztah mezi Starým a Novým zákonem a nazírání na něj, jeho chápání je ovlivněno několika myšlenkovými proudy.

2 DOHMEN, Hermeneutika, str.25

3 DOHMEN, Hermeneutika, str.17

Současný myšlenkový proud křesťanské tradice hovoří o tzv. „dvoudílné jednotě Písma svatého“.⁴ Je tak vyjádřen vztah korelace obou částí křesťanské Bible. A je důležitá v oblasti židovsko-křesťanského dialogu. Vyslovuje tím citlivost k vhodnému označení Bible Izraele, dále tím uznává její nezbytnost pro Nový zákon a křesťanskou Bibli vůbec. Uznáním dvoudílné jednoty Bible je rovněž uznáno její dvojí dějinné působení a dvojí zvěst, v židovství a v křesťanství.

1.2 Historické pozadí vzniku Starého zákona

Struktura a uspořádání starověké společnosti Izraelitů byly několikrát ovlivněny dějinnými změnami.

Předstátní období, které se datuje 1250- 1000 př. Kr., je obdobím nomádského putování do Egypta, pobytem v této zemi, zpětnými vyvedením lidu Mojžíšem z Egypta a putováním na poušti do zaslíbené

4 DOHMEN, Hermeneutika, str.18

země. Z tohoto období je dochováno málo písemných pramenů. Společnost byla pravděpodobně členěna na rodinu, širší pokrevní příbuzenstvo - čeleď a kmen, který je vázán solidárním vztahem. Přechodem z nomádského putování k usazení se v zemi kolem roku 1000, kdy vzniká stát a království, mění struktura a zvyklosti společnosti. Je teď členěna na rodinu, čeleď, kmen a obec. V čele státu stojí panovník, král. Do rodiny se kromě běžných členů, jak je známe v naší kultuře, počítala i případná další manželka, otroci.

O rodině se mluvilo jako o „domu otce“ nebo byla označena pouze slovem „dům“⁵. Město čili obec chránila před přepady a zvěři, odehrával se zde společenský život, lid se shromažďoval u městské brány. Ačkoliv v nomádské kultuře existuje kultura poutního místa, přinášejí tyto dějinné změny také změny v orientaci na jedno určené kultické místo, což vede k vybudování chrámu. To s sebou neslo jiné podoby obřadu a kultických zvyků.

5 RENDTORFF, Rolf; Hebrejská bible a dějiny, Úvod do starozákonní literatury, Vyšehrad, Praha 1996, str. 113

Pozdějším rozdělením království na severní Izrael a jižní Judsko a jejich postupným zánikem kolem r. 586 př. Kr., vstupuje Izrael do další dějinné etapy „babylonského exilu“. ⁶ Ten trvá do roku 539 př. Kr. , kdy se dostávají pod nadvládu Peršanů, jež Izraelitům dovolují návrat do vlasti a obnovit v Jeruzalémě chrám. V této etapě literární činnost rozkvétá. V roce 330.př. Kr. se k vládě dostává Alexandr Veliký, s ním přichází nadvláda řeckého jazyka. Období helénismu s sebou nese asimilaci židovské kultury s kulturou helénistickou. Část židovstva se od této tendence odvrací. Po skončení vlády Alexandra Velikého v 2.stol. př.Kr. následuje násilná helénizace židovstva a v roce 63 př. Kr. se ocitají pod nadvládou Římanů.

6 STRUPPE, Úvod, str. 27

1.3 Schéma vzniku Starého zákona

Starý zákon je sbírkou textů, které nemají jednoho autora, je dílem generací společnosti Izraelitů. Počáteční ústní tradice je doplněna tradicí písemnou, bylo to pravděpodobně v období, kdy se Izrael stává státem. Následuje období babylonského exilu, kdy se objevují kriticko-teologické reflexe textu. V období nadvlády Peršanů a následného helénismu datujeme konečnou redakci textů.

Pentateuch je nejstarším kanonizovaným dílem Bible a je považován za její základ. Jeho vývoj lze rozdělit do tří etap. První etapa je dobou předexilního vypravěčského díla z období kolem roku 700 př. Kr., v této etapě pravděpodobně vznikla podoba, která je sestavena spojením literárních pramenů Jahvisty a Elohisty (Jahvista je doplněn Elohistou; označováno JE) a je dílem vyprávění a tradic. Druhá etapa je dobou exilní a poexilní z období kol. 550-500 př.Kr., je sestavena z tzv. Kněžského kodexu (označován P). Jedná se o nejmladší literární vrstvu, kte-

rá se od ostatních vrstev jazykově a teologicky jasně liší. Je pro ni příznačný zájem o kultické dění.

Poslední etapou je doba konečné redakce Pentateuchu, která spadá do dobu 500-400 př. Kr.⁷ V ostatních knihách se rovněž setkáváme se zmíněnými literárními vrstvami.

Hypotézy těchto pramenů byly v biblické hermeneutice několikrát kriticky zkoumány a diskuse o pravdivosti časového zařazení pramenů, jejich vzniku a konečné redakci není stále uzavřená.

Prorocké knihy, které jsou rozděleny na dřívější a pozdější proroky byly k Pentateuchu připojeny asi ve 3.stol. př. Kr. Konečná podoba Spisů pal byla pravděpodobně kolem 2.stol. př Kr.⁸

7 STRUPPE, Úvod, str.29-30

8 STRUPPE, Úvod, str.26-30

2. Sociální práce a étos Starého zákona

2.1. Východiska sociální a pastorační práce

Sociální práce jako obor, jehož podobu známe v současné době, vznikla na přelomu 19. a 20.stol. Její vznik a podoba má svůj původ v modernizaci společnosti, k čemuž se váže i vznik nových skutečností přinášejících nové problémy. Jako v každém zlomovém okamžiku dějin je přehodnocována role člověka ve společnosti. Modernizace, která přišla s mechanizací výroby, tak přinesla usnadnění v některých oblastech lidské práce a člověk se více potýká s fenoménem volného času. Člověk ovšem ztrácí přímý kontakt s tím co je vyrobeno a nastává jeho odcizení od manuální práce. Společnost je dále strukturovaná masovým stěhováním lidí do měst, kteří se sem stěhují právě za prací. To s sebou nese opět jisté odcizení člověka od místa, kde žije. Lépe řečeno člověk začíná cestovat za prací a vztah k tradici

místa, kde žije se mění. Změna v kultuře generačního soužití tak přináší nové pole působnosti právě a nejen pro sociální práci. Situace, které řešila dříve rodina je v mnoha případech řešena institucemi. Člověk jako individuum mění své společenské postavení, současně jsou však některé individuální potřeby hůře naplňovány právě pro změnu životního stylu. V této souvislosti jsou stále častěji v otázce lidská práva.

Pro sociální práci tyto skutečnosti znamenají její přeměnu do svébytného oboru, který míří ke koncepčním snahám. Významnou přeměnou jsou změny v oblasti kompetencí subjektů sociální pomoci. To, co dříve zajišťovala rodina, bližší okolí či církve z části přechází do kompetencí státu, který zřizuje instituce se záměrem poskytování odborných sociálních služeb. Působnost církve v oblasti sociální práce mění rovněž svoji podobu. Některé správní úkony a služby, které vykonávali církevní zástupci, faráři, jsou vykonávány státem.

Sociální práce v dnešní podobě je tedy výsledkem společenských změn, které vedly k její profesionalizaci a k jejímu koncepčnímu charakteru a které začaly využívat vědeckých přístupů k popisu společenských jevů. Široké pole nástrojů má vést k naplnění poslání pomáhající profese a k profesionalizaci vlastních pracovníků. V běžné praxi se setkáváme se supervizí pracovníků, jejich školením, reflektivními tendencemi. Vidíme propojení vykonavatelů sociálních služeb s ekonomickými subjekty, které vede k udržitelnosti některých pomáhajících institucí. Potřebný se stává klientem a je zadavatelem zakázky. V oblasti chápání člověka, potažmo klienta jsou současnými tendencemi namísto výrazů postižení užívat znevýhodnění. Úsilí pracovníků směřuje k posílení schopností klienta, tzv. empowerment , jsou hledány nástroje k bližšímu poznání klienta a mapování jeho životní situace, které by měli vést k funkční pomoci resp. podpoře. Je však nutno říci, že jednou ze současných tendencí je konfrontovat koncept sociální práce jako profesionálního oboru s nejednotností a nedostatečným rozpra-

cováním některých myšlenek a nedostatečnou vědeckostí a její svébytnost je zpochybňována.⁹

Bezpochyby však sociální práce vedle sociální politiky vytváří jeden z pilířů společenského úsilí v oblasti etického smýšlení a kultury zachování lidských práv.¹⁰

Jednou z definic současné sociální práce je tato:

„Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha.

Užívaje teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.“¹¹

9 MATOUŠEK A KOL., Encyklopedie, str. 189

10 MATOUŠEK O. A KOL., Encyklopedie sociální práce, Portál, Praha 2013, str.179-190

11 SOCIÁLNÍ REVUE, (cit. 2019- 11-16), URL: <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>

Činnost církve na poli sociální pomoci existuje v podobě, která je nazývána pastorační činností. Etymologie názvu pastorage vede k latinskému slovu pastor (tedy pastýř) a pravzor tohoto názvu nalézáme ve starověké společnosti na Předním východě. Zde měla postava pastýře pro existování společnosti nezastupitelný význam. Jeho povolání starat se o ovce, které mu byly svěřeny od ostatních členů společnosti nese jasný význam. V Bibli se s postavou pastýře a jeho metaforickou podobou setkáváme ve Starém i Novém zákoně.

V Žalmu 23 se setkáváme s označením Boha jako pastýře. Vlastnosti pastýře slouží k vyjádření božích vlastností.

Vládce je rovněž přirovnáván k pastýři, který pečuje o slabé a chrání je.

V Novém zákoně se setkáváme s metaforou Krista jako dobrého pastýře v Janovi 10. Sám Kristus ve svých řečech používá příklady o pastýřích.

Také pastorační práce ve své historii měnila svoji náplň a podobu, opět ve vztahu k dění v lidském konání. Ve svých počátcích, tedy u prvot-

ních církví bylo v její náplni zvěstování a kázání a celková orientace na řád duchovního života bližních, dále pak péče o chudé. Takový zájem přetrvával ještě v období středověku a v podstatě až do 18.stol., kdy se na střeoevropských univerzitách začala vyučovat pastorální teologie a služba potřebným byla vedlejší činností církve.

Klíčovým obdobím pro pastorační činnost je první polovina 20.stol., kdy se pole působnosti rozšiřuje a pastorační činnost začíná být partnerem v oblasti sociální práce.

Pastorace prodělává změnu, která je iniciována tendenčními vlivy a její činnost je podrobována odborné reflexi. Pastorace od této doby nabývá rámcově dvou trendů. Evropská katolická pastorální praxe, resp. pastorální teologie, která se zaměřuje spíše na křesťanské společenství. Pro současnou pastorační činnosti je výchozím dokumentem Radost a naděje z r. 1965 z II. Vatikánského koncilu, z něhož je hlavním motivem zájem o chudé a trpící. Dále pak myšlenka na člověka ve své jednotě a s ohledy na jeho životní situaci.

Protestantská tendence má ve středu svého zájmu pastoračního pracovníka, který je profesionál a jeho uplatnění je například ve vězeňství, v nemocnicích či sociální práci.¹²

Pro současnou pastorační činnost obecně je charakteristický zájem o život člověka v dimenzi sociální, psychologické, spirituální a biologické. Dále se soustřeďuje na společnost jako celek, který vytváří systém s nimž se musí jednotlivec vypořádat a obstát v něm. Zaměřuje se na systémové struktury a kriticky je zkoumá. Využívá poznatky z psychologie, sociologie nebo filosofie či pedagogiky. To vše nazíráno křesťanskou perspektivou, která se projevuje i ve způsobu pomoci či doprovázení.

Sociální práce a pastorační činnost se v praxi potkávají a navzájem doplňují. Jejich vztah spolupráce se může objevit jak v oblasti organizace práce, kdy je například v sociálních službách zaměstnán pastorační pracovník, ve vězení zase vězeňský kaplan. Naopak církevní instituce může zaměstnávat sociálního pracovníka. Jejich vzájemné ovlivňování

12 MATOUŠEK A KOL., Encyklopedie, str. 149-150

se ale může projevit i při konkrétní přímé práci, kdy pastorační pracovník může nabídnout pohled na klientovu duchovní stránku osobnosti zatímco sociální pracovník může nabídnout psychosociální stanovisko případně návrh nějakého opatření.

Sociální práce i pastorační činnost mají společná východiska, kterými jsou respektování a zachování lidské důstojnosti, naplnění poslání člověka, následování etik, uplatňují intervenci. Společným cílem je klienta (člověka) posílit, osvobodit a co nejvíce se napomoci naplnit jeho osobní blaho.

2.2 Sociální etika ve Starém zákoně

Ve Starém zákoně se spíše než se sociální prací setkáme se sociálním étosem, pro který je příznačná služba a láska k bližnímu, solidarita či osvobození chudých a bezmocných. Legislativní ukotvení těchto prin-

cipů mělo zajišťovat naplnění tohoto étosu. O zákonech a nařízeních se dočítáme jak v Pentateuchu, tak v navazujících knihách.

Já se ve své práci soustřeďuji na Knihu Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Dále pak na mudroslovnou a profétickou literaturu. Pro starozákonní literaturu a samotné pochopení textu jsou důležité některé pojmy, které se zde vyskytují a které měly v tehdejší době specifický význam. Jedná se o pojmy bližní, cizinec, vdova, sirotek, služba, svoboda, k jejich bližšímu vysvětlení se ještě vrátím.

Na pozadí dějin Izraelské společnosti, o kterých jsem stručně psala v předchozí kapitole, se odehrávala sociální praxe starozákonní společnosti. Společnost agrární a později státního uspořádání se státní strukturou, národ, který zažil nejen exil a otroctví na vlastním lidu si byl vědom, jak je důležité pečovat o rodinu, její příbuzné a potřebné. Zkušenost otroctví a vyvedení z Egypta je výchozím bodem starozákonního étosu a dalších přikázání. Tzv. Exodus, tedy vyjití je vnímán jako součást Izraelského sociálního étosu i dnes.

Bylo to právě na cestě do zaslíbené země po vyjití z Egypta, kdy byl Izraelský lid obdarován Desaterem, tedy deseti Božími přikázání, jejichž nařízení byla rozvinuta v Knize smlouvy a která byla výchozími pravidly pro další společenské smýšlení.

Sílu tradic, kterou zaznamenal právě v období druhého exilu, společnost rovněž chránila prostřednictvím nařízení a zákonů.

Z pohledu dnešního sociálního pracovníka by se dalo říci, že cílovými skupinami sociální praxe byli staří lidé, vdovy a sirotci, chudí lidé, otroci, nádeníci a cizinci.

Východiskem pro sociální strategie bylo přikázání lásky, jedno z přikázání Desatera, přikázání, které v sobě nese myšlenku lásky k příteli ale i cizinci a nepříteli.

Konkrétními opatřeními pak byla sociální daň, která sloužila k zajištění sociálně slabých obyvatel. Sociálně ekonomické zákony ošetřovaly dlužní a úrokový systém a tak nebyla narušena důstojnost dlužníků.

Specifikem starozákonní sociální politiky byla perspektiva sociálního smyšlení, které zaujímalo pohled na potřebného z hlediska právního nikoli ekonomického. A zajímavostí je, že v hebrejském jazyce je pojem spravedlnost významově blízký výrazu milosrdenství.

Arbitrem všeho byl v době státní vládař, který měl zajistit spravedlnost a potřební lidé se ocitali v roli žalobců nespravedlnost a nerovnosti.¹³

2.3 Specifické pojmy textů Starého zákona

Během práce s biblickým textem jsem se setkala s termíny, které jsou celkem běžné, přesto bylo třeba si jejich význam blíže objasnit a to právě proto, abych porozuměla celkovému kontextu nařízení a pravidel.

Bližní bývá vykládáno jako někdo „jiný nebo druhý“, ale také jako „bratr“, „důvěrný přítel“, „mileneček“, „manžel“. Bližní může být označením také pro neživé předměty (Gn 15,10).

13 MATOUŠEK O. A KOL., Encyklopedie, str. 180

Hebrejština má několik výrazů pro slovo bližní a jejich význam se liší. Rozlišuje bližního, se kterým máme vztah na základě smlouvy, tedy jsme s ním ve vztahu, ve kterém s k němu máme chovat vhodným způsobem. Dále rozlišuje bližního, kterého jsme si sami za svého bližního vybrali, tedy toho, koho máme rádi přirozeně.¹⁴

Služba, služebnost je výrazem pro činnost kněžskou, případně služba celého sboru nebo i jednotlivce. Slovo služba lze vyjádřit také výrazem péče.

Služebník a jemu podobné výrazy se vztahují k chrámové činnosti, pomocníkovi v synagoze, který dohlíží na knihy. Služebník může být i anděl (Ž 104, 4), ale i domácí pomocník, sluha.

Služebník Hospodinův je ve Starém zákoně někdo, kdo je v blízkém vztahu k Bohu, tedy prorok, praotec, král. Konkrétně třeba Mojžíš a David. Je rozlišována koncepční odlišnost výrazu „služba“ a „postavy služebníka“. Pro postavu služebníka je charakteristické utrpení, které

14 DOUGLAS J.D. A KOL., Nový biblický slovník, Nakladatelství Návrat domů, s.r.o., Praha 2017, str.107

zažívá a přijímá s trpělivostí a poslušností. Utrpení, které vede až ke smrti snímá hříchy lidí. Identita služebníka bývá nazírána jako na individuum, např. postava Mojžíše. Anebo může být chápána jako kolektivní identita Izraele jako „Božího služebníka“, jehož utrpení vede k jeho vykoupení. Další z výkladových linií chápe služebníka jako „zástupnou osobu“ s individuálními i kolektivními zřetelem.¹⁵

Svoboda je termínem, který ve Starém zákoně vždy souvisí s předchozím uvězněním anebo zajetím. Svobodný člověk je ten, který je zbaven otroctví, jedná se o stav.

Pojem svoboda nese také teologický význam a to v souvislosti s izraelskými dějinami, ve kterých byl izraelský lid vyveden z egyptského otroctví, Bůh s tímto lidem uzavírá smlouvu, izraelský lid se stal Božím lidem a má jeho požehnání. Je mu přislíbena země, ve které bude žít, tedy země zaslíbená. Je mu však také uloženo následovat uložené zákony (Dt 28,1-14) a vyvarovat se modloslužebnictví. Specifické pro toto pojetí svobody je její nezaslouženost, lid ji dostává Božím jednáním a je

15 DOUGLAS J.D. A KOL., Nový biblický slovník, str.934-7

podmíněna poslušností k Bohu. Není o nezávislosti k Bohu, ale naopak svobodu člověk získává následováním Božích přikázání. Později v historii je lid několikrát Bohem trestán za svoji neposlušnost například exilem. Vyvedení lidu z Egypta je jedním ze základů sociálního étosu Starého zákona.¹⁶ Dalším pokračování v porozumění teologické dimenze svobody se objevuje u proroka Izaiáše, který na příběhu obnovení Jeruzaléma oznamuje novou bezprecedentní Boží přízeň.¹⁷

2.4 Společenské subjekty péče o chudé

Pro starozákonní společnost Izraelitů byl určující mnohokrát zmiňovaný exil v Egyptě a s ním spojené vyjití a dar smlouvy. Do tohoto daru spadá rovněž příslib Hospodina, že Izrael je Hospodinem požehnán a tím i slib ochrany nad lidem. Mnohokrát je v Bibli řečeno, že Hospodin bude chránit chudé, utlačované vdovy a sirotky (viz další kapitoly).

16 MARTÍNEK M. A KOL., Praktická teologie pro sociální pracovníky; čl. Jakuba Doležela, Biblické kořeny sociální práce, JABOK, Praha 2008, str. 27

17 DOUGLAS J.D. A KOL., Nový biblický slovník. str.987

Z této skutečnosti vychází další zákony a nařízení, kterými se společnost řídila.

V otázce péče a zprostředkování pomoci potřebným bylo zajištění ze strany společnosti jiné v období před vznikem království a v období jeho existence. Z období před vznikem království jsou mnohé formy struktury společnosti nejasné. Z Bible se dovídáme, že hlavou rodiny byl otec, který měl být i ochráncem práv a měl k tomu i patřičné pravomoce.

Dovídáme se tak například v případě sporu Sáry se svojí otrokyní, kdy Sára směřuje svoji stížnost k Abrahamovi. Gn 16,5: „Bezpráví, jež se mi stalo, spočívá na tobě“.

Čeled' měla v pozdější době pravděpodobně pravomoc nad rámec rodiny a konkrétně v této oblasti byla kompetentní pravděpodobně rada starších. Ta přetrvává i v pozdější době a je součástí obce, která se konstituovala v obec právní.¹⁸

18 RENDTORFF, Hebrejská Bible, str. 123-4

V souvislosti s právní obcí se hovoří o tzv. kazuistickém a apodiktickém právu, jehož konkrétní podoby uvádím v kapitole 3.1. Pracovní texty a sociální témata, text psaný v souvislosti s Knihou smlouvy a jejími nařízeními.

V období po vzniku království byla pomoc ze strany společnosti rámcově zajištěna od těchto od těchto činitelů:

1. Král, který měl povinnost se o chudé starat a ochraňovat je.
2. Proroci svojí kritikou společnosti, kde se vyjadřují například k utlačování chudých, vdov a sirotků a kritizují lid za pokřivený vztah k Bohu a tím i k pokřivenému chování vůči ostatním lidem.
3. Zajištění občané.¹⁹

O tom, že byl král povolán zastávat se práva se dočítáme například v Žalmu 72 a v žalmu 2 se o králi dočítáme o jeho prohlášení za syna Božího.

Tradice proroků ve starozákonním Izraeli je tvořena dvěma druhy proroků. První je skupina, pro níž je charakteristický projev, který je do-

19 DOLEŽEL V MARTÍNEK M. A KOL., Praktická teologie, str.28

provázený extází. Druhá skupina proroků manifestuje svoji činnost spíše politicko-náboženskými kritikami společnosti. Obě skupiny Proroků vlastní působení vykonávají ve jménu Hospodina.

Proroci působili často na dvoře krále avšak jejich společenské působení se má za nestranné a mnohdy byly jejich kritiky v opozici vůči králům.

3. Texty Starého zákona a sociální témata

3.1. Pracovní texty a sociální témata

V své práci se budu zabývat texty Starého zákona křesťanské Bible, ve znění Českého ekumenického vydání.

Sociální témata, kterými se budu zabývat se vztahují k pomoci ohroženým osobám, kterými mohou být jak chudí, staří, tak vdovy, sirotci či cizinci. Budu vyhledávat konkrétní přikázání či zákony, upravující jejich ochranu.

Začnu knihou Exodus, ve které dostává Izraelský lid od Boha, prostřednictvím Mojžíše přikázání Desatera. V něm nacházíme několikrát zmiňované přikázání, které je také východiskem sociálního smýšlení Izraelitů, tedy přikázání lásky.

To je v knize Exodus vyjádřeno skrze zákaz křivého svědectví proti bližnímu (Ex 20,16). Stejné pravidlo pro Izrael nalézáme i v Deuteronomiu Dt 5,20.

Nejstarší uzákoněné nařízení pro Izrael nacházíme v knize Smlouvy, kterou čteme hned za Desaterem v knize Exodus (Ex 20, 22- 23,33).

Představuje jakýsi komentář k Desateru a jejím obsahem jsou tzv. rozsudky a statuty.

Kniha je zahájena dvěma příkázáními s kultickými předpisy. První příkázání zakazuje zpodobňovat Boha, ani Bohy zlaté a stříbrné. Druhé příkázání se týká zhotovení oltáře, který má být z hlíny a má na něm být obětován brav a skot jako oběť zápalná a pokojná (Ex 20, 23-24).

Rozsudky v knize smlouvy jsou soudními zákony, tedy ustanovení precedentního práva. Týkají se oblastí z civilního života i trestních záležitostí. Např. zacházení s hebrejskými otroky, nespravedlnosti k rodičům, škod na obilí, krádeží, záruk a půjček, vraždy a zabití.

Kategoricky odlišné jsou tzv. statuty jinak také apodiktické zákony, mají podobu příkazů, které uložil Bůh skrze svého mluvčího, tedy Mojžíše. Statuty se tématicky pohybují v oblasti kultovní, obětování, dnu odpočinku apod.

Skutečnost, že v Knize smlouvy vedle sebe stojí ustanovení kultická i sociální, bývá vykládána tak, že jsou obě tyto roviny před Bohem rovny a jsou stejně důležité.²⁰

Dalším ze stěžejních zákonů je tzv. zákon svatosti v knize Leviticus (Lv 19-26). Také tento zákon obsahuje přikázání jak v oblasti kultické, tak sociální. Oproti Knize smlouvy je ovšem na kultické povinnosti kladen větší důraz.²¹

20 DOUGLAS, Nový biblický slovník, str. 511

21 DOLEŽEL V MARTÍNEK M. A KOL., Praktická teologie, str.28

4. Sociální témata ve Starém zákoně

4.1 Staří lidé

Výraz staří lidé se z hebrejštiny překládá jako „starší“. Případně užívá výraz „stařec“. Biblický slovník v souvislosti se staršími uvádí odkaz ke slovu věk. Mezi izraelity byl zvyk mít staré lidi a stáří v úctě. Opak, tedy neúcta, pro ně znamenal úpadek společnosti. Staří lidé byli ztělesněním Božího požehnání, o stáří se mluvilo jako o „vstupu do mnoha dnů“. Symbolem stáří byli šedivé vlasy, staří lidé byli autoritami a měli zodpovědnost vést lidi. V knize Přísloví se hovoří o Důstojnosti starců, kterou jsou šediny.

V knize Exodus (Ex 24,1) a Numeri (Nu 11,25) se píše o vyvolení sedmdesáti starších, kteří spolu s Mojžíšem řídí lid.

Výraz starší mohl být i termínem označujícím vládní orgán.

V knize Deuteronomium v Deuteronomistickém zákoníku se o starších píše jako o těch, kteří mají povinnost zatýkat vrahy (Dt 19,12) nebo třeba vedou vyšetřování (Dt 21,2).

Zvláštní ochrana pro starší osoby je vedena v knize Exodus.

Ex 20,12: „Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.“

Ex 21,15: „ Kdo uhodí svého otce nebo matku, musí zemřít. “

Ex 21,17: „ Kdo zlořečí svému otci nebo matce, musí zemřít.“

V jiné podobě stejné příkázání, je v knize Deuteronomium 27,16 a Leviticus 19,3; 20,9.

V knize Leviticus čteme příkázání úcty ke starším věkem,

Lv 19,32: „ Před šedinami povstaň a starci vzdej poctu. Boj se svého Boha. Já jsem Hospodin.“

Úcta ke starým lidem je vyjádřena dále v knize Přísloví,

Př 16,31: „ Šediny jsou ozdobnou korunou, lze je nalézt na cestě spravedlnosti.“

Př 20,29: „ Ozdobou jinochů je jejich síla, důstojností starců jsou šediny.“

O neúctě ke stáří a tedy o úpadku společnosti čteme u proroka Izaiáše, Iz 3,5: „ V lidu bude popohánět jeden druhého, druh druhu, chlapec zaútočí na starého, bezcetný na váženého.“

Dále prorok píše o úctě, která je pro společnost požehnáním:

Iz 65,20: „Nikdy už tam nebude dítě, které zemře v několika dnech, ani stařec, který by se nedožil plnosti věku, protože bude mladíkem, kdo zemře ve stu letech.“²²

4.2 Chudí lidé

Mezi chudé lidi anebo skupinu, které chudoba hrozila patřili často vdovy, sirotci, přistěhovalci a ti, kteří nevlastnili půdu (bezzemci).

²² DOUGLAS, Nový biblický slovník, str.969 a 1084-5

Jak budu dále psát, tato skupina byla pod Hospodinovou ochranou, byl jejich zastánce (Dt 10,17-19 a Ž 68,5n).

Podle Bible člověk, který byl Žid a dostal se do otroctví, byl brán jinak než otrok nežidovského původu Lv 25,39-46.

Jak již bylo řečeno dříve (kap.4.5), povinností zajištěných občanů tehdejší společnosti bylo následovat příkázání chudé podporovat, čteme v Dt 15,1-11 a potom v Př 19,17: „ Hospodinu půjčuje, kdo se nad nuzným smilovává, on mu odplatí jeho dobročinnost.“ Obdobné se dovídáme v Př 14,31.

O zvláštní úloze krále, který měl být spravedlivý a ochraňovat chudé se dočítáme v Ž 72,2-4. 12-14.

Vzhledem k tomu, že se bohatí často stávali utiskovateli chudých, bývalo se slovem „chudý“ často spojováno „ zbožný“, odkaz k tomuto jevu nalézáme v Ž 14,5-6.²³

23 DOUGLAS, Nový biblický slovník, str.343

4.3 Sirotci a vdovy

Sirotek i vdova byli ve starozákonní době pod zvláštní ochranou, která vycházela z biblického přikázání. Vdovství, spolu s neplodností bylo považováno za hanbu a potupu, avšak laskavé jednání s nimi bylo považováno za opravdovou zbožnost.

Jedinec, který osiřel byl chráněn zákony, ale také bylo jasně řečeno, že jsou pod ochranou Hospodina. K tomu nalézáme odkaz v knize Exodus a Deuteronomium. Ex 22,21-24: “ Žádnou vdovu a sirotka nebudete utiskovat. Jestliže je přece budeš utiskovat a oni budou ke mně úpět, jistě jejich úpění vyslyším. Vzplanu hněvem a pobiji vás mečem, takže z vašich žen budou vdovy a z vašich synů sirotci.“

Dt 10,18: „ ale zjedná právo sirotku a vdově...“ (v předchozím verši je řeč o Hospodinu).

Podobně je tato ochrana vyjádřena také v žalmu 10,18.

V předpisech o desátcích, které jsou součástí Deuteronomistického zákoníku čteme: „ I přijde lévijec, protože nemá s tebou podíl ani dědictví,

a bezdomovec, sirotek a vdova, kteří žijí v tvých branách, a budou jíst do syta....“ (Dt 14,29).

V přikázání o výročních slavnostech se dočítáme rovněž o uctivém chování směrem k vdově a sirotkovi. Je na ně myšleno například při slavnostech týdnů, Dt 16,11: „ A budeš se radovat před Hospodinem, svým Bohem, na místě, které vyvolí Hospodin, tvůj Bůh, aby tam přebývalo jeho jméno, ty i tvůj syn a tvá dcera, tvůj otrok a tvá otrokyně, lévijec, který žije v tvých branách, i bezdomovec, sirotek a vdova, kteří jsou mezi vámi.“

Přikázání se vztahuje také na slavnosti stánků Dt 16,14: „ Při své slavnosti se budeš radovat ty.....sirotek, vdova, kteří žijí ve tvých branách.“

A dále pak v přikázáních na ochranu potřebných a opuštěných:

Dt 24, 17: „ Nepřevrátíš právo bezdomovce ani sirotka a vdově nezabavíš roucho.“

V Deuteronomiu je jim přiznávané právo na podíl z desátku z úrody, zde se vlastně jedná o využívání výhod sociální daně:

Dt 26,12: „ Když pak třetího roku, v roce desátků, odvedeš všechny desátky ze své úrody a dáš je lévijci, bezdomovci, sirotku a vdově, aby jedli v tvých branách a nasýtli se.“

V závěrečných řečích Deuteronomia a u v některých prorockých dílech čteme vyjádření k ochraně práv sirotka a vdovy a kritiku, která společnost kritizuje za jejich přehlížení.

Dt 27,19: „ Bud' proklet, kdo převrací právo bezdomovce, sirotka a vdovy. ...“

Jr 7,6: „ ..nebudete-li utlačovat bezdomovce, sirotka a vdovu, nebudete-li na tomto místě prolévat nevinnou krev a nebudete-li chodit ke své škodě za jinými bohy.“

Mal 3,5: „ Před tím však přijdu soudit, rychle usvědčím.....utiskovatele námezdníků, vdov a sirotků, ty kdo odpírají právo bezdomovci a mě se nebojí, praví Hospodin zástupů.“

Iz 1,23: „ Tvoji velmoži jsou umíněnci, spolčenci zlodějů. Kdekdo miluje úplatek a rád bere dary; sirotkovi právo nezjednájí a pře vdovy s k nim nedostane.“

Iz 10,2: “Nuzným odnímají možnost obhajoby, utištěné mého lidu zbavují práva; jejich kořisti jsou vdovy a sirotky olupují.“

Jr 5,28: “ Tuční jsou, tlustí, zlé události netečně přecházejí, nikoho neobhájí, ani sirotka, a přesto je provází zdar. Za právo ubožáků se na soud nepostaví.“

U proroka Jóba čteme obžalobu společnosti, že neplní přikázání a o sirotky se nestarají:

Jb 24,3: „ odvádějí osla sirotkům a vdově berou býka do zástavy.“

„Jb 24,9: „ Tamti uchvacují sirotka od prsu, vymáhají zástavu od utištěného.“

Jb 29,12: „ že jsem utištěného zachránil, když volal o pomoc, i sirotka, který neměl, kdo by mu pomohl.“

Jb 31,17: „ a sám pojídal své sousto, aniž z něho též sirotek jedl-“

Na okrádání sirotků poukazuje prorok Izaiáš, v žalmu 94, 6 se dočítáme o jejich vraždění. Ž 94,6: “ vraždí vdovu a bezdomovce, sirotky zabíjejí.“

V žalmu 109,9 se setkáváme s varováním, ve které žalmista vyhrožuje: „ Jeho synové ať sirotky se stanou, jeho žena vdovou.“²⁴

4.4 Cizinci

V biblických překladech rozeznáváme výrazy cizinec, cizozemec (cizí) a host. Hebrejšťina má pro ně rozličné termíny.

Výraz cizinec označuje někoho, kdo je jiné rasy a v kontextu Starého zákona nese cizinec i náboženský význam. Cizinec jakožto občan jiného než Izraelského národa byl spojován s modlářstvím a Izraelci měli zakázáno se mísit s jinými národy, např. Kenaanci (Dt 7,1-6). V pozdější době, po Babylonském exilu, který byl vnímán jako trest za smíšené

24 DOUGLAS, Nový biblický slovník, str.924 a 1081

svazky s Kenaanci, byl důraz na čisté svazky ještě silnější. Čteme například u proroka Ezdráše.

Cizí čili cizozemec vyjadřuje někoho, kdo nepatří ke společenství, ve kterém se nachází, případně nepatří k domu. Může se jednat o člověka jiného národu a také o nepřítele, vetřelce.

Host, je někým kdo pobývá na nějakém místě dočasně. Jeho bydliště je v jiném národě. Být hostem mělo pro Izraelce zvláštní hodnotu, která se odvíjela od jejich vlastní zkušenosti býti hostem v Egyptě (Ex 22,21;23,9; Dt 10,19).

Host byl v podstatě vnímán na podobné úrovni jako Izraelci:

Lv 24,22: „Budete mít jediní právo jak pro hosta, tak pro domorodce.“

V kultickém životě se na hosty bral ohled v několika směrech a host byl vázán také některými zákazy, např. požívání kvasu o svátcích nekvašených chlebů (Ex12,19), požívání krve (Lv 17,10.13), nesměl pracovat v den odpočinku (Ex 20,10) a na Den smíření (Lv16,29), vázal se k němu zákaz nemravnosti (Lv 18,26), modlářství (Lv 20,2) a rouhání

(Lv 24,16). Nebyl povinen slavit Paschu, ale mohl, v tom případě musel být obřezán (Ex 12,48).

U proroka Ezechiele se dočítáme o tom, že má podíl na dědictví Izraele (Ez 47,22n). Měl povolení jíst maso nečistých zvířat (Dt 14,21).

Obecným pravidlem, které mělo být ve vztahu k hostu dodržováno, byl zákaz jeho utlačování, vztahovalo se k němu také přikázání lásky.

Dt 23,7: „Nebudeš si hnusit Edómce, neboť to je tvůj bratr. Nebudeš si hnusit Egyptána, neboť jsi byl hostem v jeho zemi.“

Dt 10,19: „Milujte tedy hosta, neboť jste byli hosty v egyptské zemi.“

Lv 19,33: „Bude-li přebývat s tebou ve vaší zemi někdo jako host, nebudete mu škodit.“

V knize Exodus nacházíme přikázání dne odpočinku, který by měl být dopřán i hostu: Ex 23,12: „Po šest dnů budeš konat svou práci, ale sedmého dne přestaneš, aby odpočinul tvůj býk i osel a aby si mohl oddechnout syn tvé otrokyně i host.“

Na hosta mělo být myšleno při sklizení pole a vinic:

Lv 19,10: „ Ani svou vinici úplně nevysbíráš, nebudeš na své vinici paběrkovat spadaná zrnka; ponecháš je pro zchudlého a pro hosta. Já jsem Hospodin, váš Bůh.“ Podobně řečeno je přikázání ještě jednou v Lv23,22.

V Dt 24,19-21 je na hosta myšleno při sklizni obilí, oliv a vína.

V útočištných městech bylo na hosta rovněž myšleno:

Nu 35,15: „ Pro Izraelce i pro hosta a přistěhovalce mezi nimi bude těchto šest měst útočištěm, aby se tam utekl každý. Kdo někoho zabil neúmyslně.“

Joz 20,9: „ To jsou smluvní města pro všechny Izraelce i pro bezdomovce, kteří budou mezi vámi pobývat. Tam ať se uteče každý, kdo by někoho zabil nedopatřením; nezemře v rukou krevního mstitele, dokud se nepostaví před shromáždění.“

Host v Izraeli mohl mít i postavení otroka, to s sebou přinášelo některé nevýhody, například se na něj, jako na otroka, nevztahovalo odpuštění sedmého roku (Lv 25,45n).

Stejně jako sirotek a vdova je pod ochranou Hospodina (Ž 94,6; 146,9; Jr 7,6; 22,3; Ez 22,7.29; Za 7,10, Mal 3,5).

Ž 146,9: „ Hospodin ochraňuje ty, kdo jsou bez domova, ujímá se sirotka a vdovu, svévolným však mate cestu.“

Jr 22,3: „ Toto praví Hospodin: Uplatňujte právo a spravedlnost, vysvobozujte oloupeného z rukou utiskovatele, netýrejte bezdomovce sirotka a vdovu, nedopouštějte se násilí, neprolévejte na tomto místě nevinnou krev.“

Za 7,10: „ Neutiskujte vdovu a sirotka, bezdomovce a trpícího, nikdo ať ve svém srdci nezamýšlí proti bratru nic zlého.“²⁵

25 DOUGLAS, Nový biblický slovník, str.127

4.5 Sociální spravedlnost v Deuteronomistickém zákoníku

Předpisy o desátkách (Dt 14, 22-29). Desátky jsou ve starozákonní kultuře trojího druhu. 1. desátky, které se odvádí každý rok, ty patří Lévijským (také v Nu 18,21). 2. Desátky každý třetí rok, patří pro lévijce, bezdomovce, sirotky a vdovy. 3. Desátky z desátků oddělované lévijci každého roku, které jsou určené pro kněží (také v Nu 18,26).²⁶

Odpouštění sedmého roku (Dt 15), tento zvyk byl původně vázán na příkázání od odpočinutí Ex 23,10 dále Lv 25,3, kdy byla sedmého roku navracena půda jejímu původnímu majiteli. V Deuteronomiu se nařízení rozšiřuje na peněžní záležitosti.

Mezi Izraelci se mají každý sedmý rok promíjet dluhy (také v Dt 31,10). Jestli šlo o posunutí splátky nebo úplné odpuštění není jasné, stejně tak nakolik se dodržovalo (viz. Jr 34,8-17). Toto pravidlo platilo výhradně na Izraelce, mělo sloužit k připomenutí jejich soudržnosti.

²⁶ BÍČ, M. Výklady je Starému zákonu, I.kánon (Gn -Dt), Kalich, Praha 1991, str. 529-530

Pravidlo se dále vztahovalo na Izraelského otroka, který měl být sedmého roku propuštěn. Otroctví tak nebylo něčím trvalým a možnost propuštění měla být pro otroka nadějí. Často se však stávalo, že při propouštění neměl kam otrok jít a rozhodl se u svého pána zůstat na vždy. To bylo zpečetěno propíchnutím ucha šídlem u dveří domu pána (Ex 21,5).²⁷

Zákon pro lévijské kněze (Dt 18), měl zajistit sociální zabezpečení pro ty, kteří byli strážci zákona, patřili Hospodinu a tedy nemohli nic vlastnit. Zákon se vztahuje také na mimojeruzalémské služebníky svatyně.

Zákon zajišťoval odvádění podílu z ohnivých obětí (tedy toho, bylo dáváno Bohu). Kněžím náleží prvotiny z úrody a ze stříže ovcí. Kněžím u oltáře náleží plece, čelisti a žaludek z obětního dobytku.²⁸

Zákon o útočištných městech (Dt 19) vymezuje podmínky pro ty, kteří někoho neúmyslně zabili. Města sloužila jako azyl před krevním mstite-

27 BIČ, M., Výklady, str. 530-2

28 BIČ, M., Výklady, str. 539

lem, působila zde rada starších (viz. Joz, 20,4n), kteří měli prokázat vinu či nevinu dotyčného.²⁹

Ochrana jednotlivců i pospolitosti (Dt 21, 10-14) se vztahovala na ženy zajaté ve válce, které se stávali otrokyněmi a souložnicemi. Ty mohou být ochráněny sňatkem s izraelským mužem, pokud se tak stane, žena podstoupí očistný rituál. Oholí si hlavu, ostříhá nehty, odloží svůj plášť, měsíc oplakává svojí rodinu. Sňatkem získává ochranu, nesmí být provdána do otroctví, když jí muž opustí (také v Ex 21,7). V případě, že ji muž opustí musí být propuštěna na svobodu a může se znovu provdat (také v Dt 24,2).³⁰

Ochrana života (Dt 22, 1-4) je přikázáním, které nařizuje nebýt lhostejný k újmě bližního a člověk je vybízen k ochraně majetku lidí kolem nás. Majetek je brán jako dar Boží a něco, co slouží k uchování života. V knize Exodus se dokonce dočítáme, že má člověk chránit i majetek nepřítele (Ex23,4).³¹

29 BIČ, M., Výklady, str. 541

30 BIČ, M., Výklady, str. 547

31 BIČ, M., Výklady, str. 548-550

Ochrana potřebných a opuštěných (Dt 6-22), jedná se o předpisy, které pečují o řád při půjčování, konkrétně pak žádání o zástavu. Předpis určuje, že dlužníkovi nesmí být zabaveny životně důležité statky. Do nich spadal například mlýnský kámen, na něm byl starozákonní člověk životně závislý (mlel jím mouku na chleba). Bylo také pravidlem, že dlužník nabízel zástavu sám.

Pod zvláštní ochranou byli nemajetní. Nesměl být zastavený svrchní plášť, protože ten byl používán současně jako přikrývka. Zastavený majetek, resp. svrchník musel věřitel vrátit před západem slunce.

Další část předpisu se týkala vztahy majetných zaměstnavatelů a chudých nádeníků (také v Lv 19,13). Upravuje například platební podmínky dělníků, kteří jsou najímáni na den. Těm má být mzda vyplacena ještě týž den, před západem slunce.

Zákon dále upravuje práva hosta, sirotka a vdovy. Na ně má být myšleno při sklizni obilí, oliv a vína a má jím být část z úrody ponechána (také v Lv 19,9 a 23,22).³²

32 BÍČ, M., Výklady, str. 556-9

Levitární zákon (Dt 25, 5-10) je nařízením, které určuje povinnost bratra muže, který zemřel, aby si vzal a zajistil manželku zesnulého. Právo se vztahuje na bratra, který se zesnulým mužem sdílel bydlení a tuto povinnost může odmítnout.³³

4.6 Kritika prorockých knih

S kritikou sociálních poměrů se setkáváme také v prorocké literatuře, hodnotí společenskou lhostejnost k chudým, sirotkům a vdovám.

Vyjadřují se rovněž k vztahu člověka s Bohem, který mnohdy považují za pokřivený a ovlivněný ekonomickými či vojenskými cíli.³⁴

U proroka Ámose čteme kritiku Izraelské společnosti, která „hřeší“ na to, že je vyvoleným lidem a je falešně zbožná. Kritizuje násilí a křivdy ve společnosti, která se navenek přetvařuje.³⁵

33 BIČ, M., Výklady, str. 559-560

34 DOLEŽEL V MARTÍNEK M. A KOL., Praktická teologie, str.28

35 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., Kalich, Kostelní Vydří 1998, druhé vydání, str. 692-3

Am 3, 9-15: „.....Shromážděte se na Samařské hory! Pohldťe, co je tam zmatků, kolik útisku! Správně jednat neumějí, je výrok Hospodinův. Uskladňují ve svých palácích násilí a zhoubu jako poklady.“

Další z veršů je kritikou náboženské zvrácenosti, která měla svůj dosah i na vztah k bližnímu. Kritizuje nemilosrdný postoj k trpícím.

Verše jsou bohaté na metafory, např. Bášanské krávy, není míněno jako nadávka, ale jedná se o metaforou pro Baalovský kult, rovněž Samařská hora je metaforou pro severní Izrael. Prorok kritizuje pohanské chování Izraelitů a vidí v něm budoucí potupu.³⁶

Am 4,1- 3: „ Slyšte toto slovo, bášanské krávy, které jste na Samařské hoře, které utiskujete nuzné a křivdíte ubožákům. Říkáte jejich panovníkovi: „ Dávej at' hodujeme!“ Panovník Hospodin se zapřisáhl při své svátosti: Hle, přijdou na vás dny, kdy vás vytáhnou na hácích a vaše potomky na rybářských udicích. Vyjdete trhlinami, každá tou, před níž právě bude, a budete vrženy až k Harmónu, je výrok Hospodinův.“

36 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str, 691-2

V následujících verších prorok upozorňuje na to, že člověk svými náboženskými formami nezakryje chování, které je cestou útlaku a bezpráví. Upozorňuje, že Bohu a jeho trestu se člověk nevyhne.³⁷

Am 5,7- 12: „On mocného uvrhne do záhuby a zhouba pronikne do pevnosti. Oni však toho, kdo trestá v bráně, nenávidí, pravdomluvný se jim hnusí. Protože hanebně vydíráte nuzáka vymáháte na něm obilnou daň, mohli jste si vybudovat domy z kvádrů, bydlet v nich však nebudete; vysadili jste si skvělé vinice, avšak víno z nich pít nebudete. Já znám vaše četné nevěrnosti, vaše nehorázné hříchy. Nevražíte na spravedlivého, berete úplatek, ubožáky v bráně odstrkujete.“

Další kritikou proroka je chamtivost lidí, kteří se nemohou dočkat doby, kdy nebudou muset dávat ze svého potřebným. A komentuje podvádění lidí, při prodávání.³⁸

Am 8,4- 7: „ Slyšte to vy, kdo bažíte po ubožákovi a kdo chcete odstranit pokorné v zemi. Říkáte: „ Kdy už pomine novoluní, abychom zas

37 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str. 693-5

38 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.697-8

prodávali obilí, a den odpočinku, abychom otevřeli sýpku, na míře ubírali, na ceně přidávali a podváděli falešnou váhou.....Přísahal Hospodin při sobě, při Pýše Jákobově. Nikdy nezapomenu na žádný jejich skutek.“³⁹

Prorok Izaiáš myslí na vdovy, sirotky a další potřebné, kteří jsou vystaveni útlaku pro své oslabení. Vyzývá ke skutečnému pokání, které vede místo k modloslužbě k dobru, k ochraně těchto lidí a k zasazování se o jejich práva.

Iz 1, 16-17: „Omyjte se, očistěte se, odkliděte mi své zlé skutky z očí, přestaňte páchat zlo. Učte se činit dobro. Hledejte právo, zakročte proti násilníku, dopomozte k právu sirotkovi, ujímejte se pře vdovy.“⁴⁰

Ve verších 1,21-23 kritizuje Izraelský lid za to, že se odchýlil od Boha a nedodrží Boží přikázání. Poukazuje na mocné, kteří měli chránit právo a nechrání jej.⁴¹

39 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.708-9

40 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.16

41 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.17-18

Ve verších 3,13-15 prorok opět kritizuje lid, který se odchýlil od Božího přikázání lásky k bližnímu. Izraelský lid označuje jak ten, který spásá - pustoší a nestará se o chudé.

Iz 3, 13-15: „ Hospodin se postavil povede spor, stojí, aby vedl při s národy. Hospodin zahajuje soud se staršími svého lidu a s velmoži jeho: „ Spásali jste vinici, máte ve svých domech, oč jste obrali utištěného.“⁴²

Literárně krásné avšak velmi přísně kritizující jsou verše Hospodinova vinice Iz 5, 1-24, které svým žánrem spadají do lidových písní. V této kritice prorok používá metaforu Vinice, která je podobenstvím Hospodinova lidu. Práce vinaře na vinici je obrazem Hospodinovy péče o lid, avšak tentokrát jsou plody vinice nezralé a trpké. Prorok vyzývá lid, aby se zamyslel proč to tak je a následujících verších se uchyluje k předpovědi trestu, která prorokuje zničení vinice. Kritika následujících veršů je mířena k těm kteří nedodržují Boží zákony a nevracejí půdu každého sedmého roku. Kárá bohaté, kteří myslí jen na svůj blahobyť, opíjí se vínem a veselostí a nemyslí na Boha.

42 BÍČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str. 26-7

Kritika poukazuje také lidskou pýchu, která zapomíná na to, že moudrost přichází s následováním Boha. Několikeré „ Běda“ předznamenává zhoubu a ničení.⁴³

Na verše Hospodinova vinice navazují pozdější verše Iz 10, 1-4, které bývají označovány jako „sedmé běda“ (předchozích šest bylo ve verších Hospodinova vinice), zde pokračuje prorok s kritikou společenských poměrů, vydávání nespravedlivých nařízení, povinností zatěžujících daní a zanedbávání péče o chudé, sirotky a vdovy, které vede až k jejich vykořisťování.⁴⁴

S kritikou Izraelské společnosti, která se uchyluje ke lži a není věrná jednomu Bohu se setkáváme u proroka Ozeáše (Oz 12,2.8) a proroka Micheáše, který se ve svých textech zastává slabých lidí, na pozadí politických událostí zániku severního Izraele kritizuje sobecké chování a vyděračské chování k lidem předních vůdců judského lidu. Poukazuje na porušování práva, které dal Hospodin právě těmto vůdcům.

43 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.30-4

44 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str.51-2

Ve výkladu k biblického textu je lámání kostí přirovnáváno k ničení osobnosti a to za účelem toho, aby člověk nebyl schopen předstoupit před Boha.

Mi 3,3: „ Požírají maso mého lidu, sdírají z nich kůži a lámou jim kosti, jako by je kouskovali do hrnce, jak do kotle maso.

V následujících verších kritizuje lid, jednotlivce v tom, že porušuje Boží zákon a přiklání s k „nepravým váhám“, tedy ne k těm Božím. Všimá si modlářství a volání k Hospodinu za účelem získání vlastního prospěchu.⁴⁵

Mi 6, 10-12: „ Což stále budou ve svévolníkově domě poklady nabyté svévolí a míra ošizená, popouzející k hněvu? Mám snad za poctivé prohlásit nesprávné váhy a váček s falešným závažím? Jeho boháči jsou plní násilí, jeho obyvatelé mluví zrádně, v jejich ústech je lstivý jazyk.⁴⁶

45 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str. 736-7

46 BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., str. 746-7

5. Závěr

Moudrost starozákonních sociálních opatření lze reflektovat jak na osobní tak společenské úrovni.

V osobní rovině jsou velmi inspirující prorocké kritiky, z nichž většina hovoří k člověku a jeho nitru, jeho svědomí. Vybízí jej k tomu, aby se zamyslel nad motivy vlastních činů, aby se zamyslel, komu slouží. Napomíná jej, aby nebyl pyšný a nezapomněl, že moudrost přichází od Boha. Současně předkládá člověku tíži lidských životů a upozorňuje, abychom na tyto lidi nezapomínali. Časté odkazy k Božímu přikázání lásky k bližnímu a k tomu, aby lid nezapomínal, že byl také v otroctví a trpěl, může varovat i nás lidi v současné době. Je to takové memento, nezapomenout a mít na mysli, že jednou to můžeme být my, kdo potřebuje pomoci.

Přikázání a zákony Starého zákona vytváří podmínky takové, aby člověk jako osoba, nepřišel o svoji důstojnost. To je dalším podnětem k

zamyšlení a to opět v rámci osobních reflexí, ale i na společenské úrovni, v konkrétních sociálních praxích či legislativních opatřeních.

Deuteronomistické zákony jsou už konkrétními návody, jejichž rysy lze sledovat v sociálních politikách na státní i globální úrovni. A bylo by zajímavé bližší a hlubší zkoumání těchto podobností.

Vzhledem k tomu, že obor sociální práce, ke kterému se váže tato bakalářská práce má přízvisko pastorační, čímž rozšiřuje i jeho náplň, považuji vypracovaný přehled témat a biblických textů za případný pracovní materiál v budoucí profesi. Za předpokladu, že by se doplnil a tím rozšířil do hlubšího celku.

Seznam literatury

- BIBLE, ČEP, Česká biblická společnost, 9.vydání, Praha 2002
- BIČ, M. Výklady je Starému zákonu, I.kánon (Gn -Dt), Kalich, Praha 1991
- BIČ, M., Výklady ke Starému zákonu IV., Kalich, Kostelní Vydří 1998, druhé vydání
- DOHMEN, Christoph; STEMBERGER, Günter,
Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona, Vyšehrad, Praha 2007
- DOUGLAS.J.D. A KOL., Nový biblický slovník, Nakladatelství Návrat domů s.r.o., 3.vydání, Praha 2017
- MARTÍNEK M. A KOL., Praktická teologie pro sociální pracovníky; čl. Jakuba Doležela, Biblické kořeny sociální práce, JABOK, Praha 2008
- MATOUŠEK O. A KOL., Encyklopedie sociální práce, Portál, Praha 2013
- STRUPPE, Ursula; KIRCHSLÄGER, Walter; Jak porozumět Bibli,
Úvod do Starého a Nového zákona, Vyšehrad, Praha 2000
- RENDTORFF, Rolf; Hebrejská bible a dějiny, Úvod do starozákonní literatury,
Vyšehrad, Praha 1996
- SOCIÁLNÍ REVUE, (cit. 2019- 11-16), URL: <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace>

